

تبیین جامعه‌شناختی تصورات قالبی در بین دانشجویان

* طاها عشایری

E-mail: t.ashayeri@gmail.com

** الهام عباسی

E-mail: E_abbasi55@yahoo.com

*** نرگس پیرحیاتی

E-mail: Narges.pirhayati@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۱/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۷/۲۰

چکیده

تصورات قالبی نوعی از عقاید و باورهای مرسوم افراد نسبت به یکدیگر است که گروه‌ها برحسب پیشینه و داشتن باورهای کلی، آن را به کار می‌برند. این نوشتار می‌کوشد تا عوامل مؤثر بر تصورات قالبی را بین دانشجویان بررسی کند. روش مورد مطالعه از نوع پیمایش (کمی) و با ابزار پرسشنامه صورت گرفته و از طریق آلفای کرونباخ روایی مقیاس‌ها تعیین شده است. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران برابر ۳۶۸ نفر تعیین و به صورت نمونه‌گیری تصادفی، پرسشنامه در بین آن‌ها توزیع شد. یافته‌های استنباطی نشان می‌دهد که بین متغیرهای جنس، هویت محلی، اعتماد اجتماعی، فاصله اجتماعی، پیش‌داوری بین قومی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و سطح معدل با تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد و متغیرهای محل زندگی، درآمد و سن رابطه معنی‌داری نداشتند. یافته‌های رگرسیون نشان می‌دهد که ضریب تعیین تعدیل‌شده برابر با ۰/۲۴۹ و ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۴۶۷ است.

کلید واژه‌ها: تصورات قالبی، تبریز، محل زندگی، فاصله اجتماعی.

* دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان، نویسنده‌ی مسول

** عضو هیأت علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور تهران، ایران

*** دانشجوی دکتری مطالعات فرهنگی دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه و بیان مسأله

شکل‌گیری هویت با نوعی روند مرکزیت بخشی و همگرایی همراه است، یک ملت تنها زمانی در قالب یک هویت یکپارچه ملی قابل‌پذیرش است که اعضای آن کلیه اختلاف‌های مذهبی، زبانی، سیاسی، جغرافیایی را به کنار گذاشته و خود را جزئی از بدنه ملی واحد بدانند (حاجیان، ۱۳۸۹: ۱۵۱). تصورات قالبی به تفکر خاص افراد یا پیش‌فرض‌هایی برای داوری درباره‌ی افراد یا پدیده‌های اجتماعی اطلاق می‌شود (مگرتی و همکاران، ۲۰۰۰: ۷۷). ریشه‌ی تصورات قالبی در برداشت نادرست از توانایی‌های ذهنی، اخلاقی یا فیزیکی گروه دیگری است (بلدن، ۲۰۰۳: ۱۹۷). بر این اساس، تصورات قالبی، داشتن باورهایی درباره‌ی افراد بر پایه‌ی عضویت تنها در گروهی خاص و تعمیم‌هایی است که از فاصله اجتماعی و مذهب تأثیر می‌پذیرد (رتلند، ۲۰۰۹: ۲۳). این تصور یا اعتقاد به‌طور غیرواقعی، واقعیت را طور دیگر منعکس می‌کند (جاد و پارک، ۱۹۹۹: ۵). سه مفهوم تصورات قالبی، پیش‌داوری و تبعیض در ارتباط باهم عمل می‌کنند (کوکس و همکاران، ۲۰۱۲: ۱۲). تبعیض نوعی از مؤلفه‌های رفتاری ناشی از واکنش به پیش‌داوری است (فیسک، ۱۹۹۸: ۵۴). تصورات قالبی وجود انتظارات و باورهایی درباره‌ی اعضای گروهی را نشان می‌دهد که نسبت به ما متفاوت جلوه‌گر می‌شود. پیش‌داوری پاسخ عاطفی نسبت به پدیده و تبعیض نتایج آن بعد عاطفی را در عمل نشان می‌دهد (دنمارک، ۲۰۱۲). گروه‌ها با ترکیبی از صمیمیت و شایستگی و تمایز عاطفی نسبت به هم مشخص می‌شوند (فیسک و همکاران، ۲۰۰۲). مایرز (۲۰۰۵) در پژوهشی به این نتیجه رسید که در نمونه بزرگ‌سالان در مدرسه، پیش‌داوری فقط نسبت به یک گروه وجود ندارد، بلکه بیشتر به شکل نگرش و طرز فکری است که افراد نسبت به گروه‌های متفاوت دارند. تصورات قالبی کارکرد شناختی در سطح فردی و کارکرد اجتماعی در سطح بین‌گروهی دارند (تاچفل، ۱۹۸۱: ۱۴). به‌زعم آلپورت (۱۹۵۴) تصورات قالبی چندین کارکرد ایجاد طبقه‌بندی اجتماعی، توضیح وقایع اجتماعی، توجیه فعالیت‌های اعضای درون‌گروه در مقابل برون‌گروه و برای تمایزبخشی بین درون‌گروه و بیرون‌گروه دارد (هسلم و همکاران، ۲۰۰۲: ۱۰۰). تفاوت نژادی، محل زندگی، سطح تحصیلات، پایگاه اقتصادی - اجتماعی در شکل‌گیری چنین تصوراتی تأثیر دارند. موضع‌گیری افراد نسبت به هم برحسب ویژگی‌های اجتماعی خود باعث کاهش همکاری شده و با خود آسیب‌های دیگری را پدید می‌آورد. وجود کلیشه و باورهای تعمیم‌یافته ناشی تصورات قالبی در انزوای اجتماعی و بی‌اعتمادی افراد نیز

تأثیر می‌گذارد. افراد در فضای اجتماعی موجود برحسب تصورات قالبی رایج، دچار طرد اجتماعی شده و ضمن کاهش مشارکت اجتماعی ممکن است منجر به خشونت اجتماعی علیه همدیگر شود. وجود تصورات قالبی می‌تواند زمینه‌ی بی‌اعتمادی، کاهش مشارکت و همکاری در زمینه مسائل سیاسی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را فراهم آورد. بر این اساس پژوهش حاضر قصد دارد عوامل مؤثر بر شکل‌گیری تصورات قالبی را در بین دانشجویان مطالعه و بررسی کند. **هدف کلی:** بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری تصورات قالبی در بین دانشجویان و **سؤال تحقیق:** چه عواملی در شکل‌گیری تصورات قالبی در بین دانشجویان تأثیر دارد؟

پیشینه‌ی پژوهش

پژوهشگران	یافته‌های پژوهشی
نظری و نظری مجد (۱۳۹۲)	تأثیر هویت ملی، رابطه هویتی، رابطه نزدیک و صمیمی با اقوام و مذهب‌های دیگر و گرایش به تعمیق روابط با اقوام ایرانی بر تصورات قالبی
بودن‌ها سن و پری (۲۰۰۹)	تأثیر نژاد، جنسیت، رنگ پوست، فرهنگ و پایگاه اقتصادی بر تصورات قالبی
خان و لنو (۲۰۰۸)	تأثیر درون و برون گروه در جامعه، قومیت‌گرایی، نسبت دادن ویژگی‌هایی چون دزد، بزهکار، نادان و دروغ‌گو بر تصورات قالبی
وجنر (۲۰۰۸)	تأثیر سن، مذهب، تحصیلات والدین، سبک زندگی، پایگاه قومی و هویتی بر تصورات قالبی
نلسون (۲۰۰۹)	تأثیر طبقه اجتماعی، تعلقات قومی و سطح تحصیلات بر تصورات قالبی
اسس (۱۹۹۸)	تأثیر رقابت، ناکامی و دست‌یابی به منابع محدود بر تصورات قالبی
بیتسن و ونیس (۱۹۸۲)، آلپورت و رأس (۱۹۶۷)	تأثیر مذهب و میزان حضور در کلیسا بر تصورات قالبی
ترنر (۱۹۸۵)	تأثیر نژاد، هویت قومی، پایگاه و مسائل فرهنگی بر تصورات قالبی

مبانی و چارچوب نظری: تصور قالبی، بیانگر قضاوتی ساده‌شده، بررسی نشده و گاه نادرست، در باب گروهی دیگر است (عضدانلو، ۱۳۹۰: ۳۲۸). به تصور قالبی، نگرش کلیشه‌ای نیز گفته می‌شود که ممکن است در یافتن علل دقیق مسائل و واقعیت‌های اجتماعی مشکلاتی به وجود آورد (آبرکرامی، ۱۳۸۵: ۳۷۶). به‌زعم کوهن عقیده قالبی

تصورات قالبی باورهای تعمیم‌یافته‌ای است که در مورد برخی از اقلیت‌ها مذهبی، نژادی و قومی ساخته و پرداخته می‌شود. اعضای این اقلیت‌ها، ویژگی‌های شخصیتی و الگوهای رفتاری خاص و از پیش تعیین‌شده‌ای از خود نشان می‌دهند (کوهن، ۱۳۸۹: ۳۵۰). در بسیاری از جوامع تصورات قالبی عامه از قبیل نسبت دادن هر یک از صفات حسّ، سادگی، زرنگی، مهمان‌نوازی و تعصب به ساکنان هر یک از مناطق جغرافیایی کشور وجود داشته و نوعی پیش‌فرضی عاطفی است (اسولیوان، ۱۳۹۰: ۳۸۰). در اصل تصورات قالبی برحسب پایگاه افراد، نژاد و قومیت و فرهنگ در بین افراد شکل می‌گیرد (عضدانلو، ۱۳۹۰: ۲۹). در جامعه‌ای که متنوع و پیچیده و در عین حال همبسته است، درک تفاوت‌ها، احترام به حقوق و جایگاه اقوام و گروه‌های هویتی و در چارچوبی کلی‌تر، تلاش برای حفظ وحدت و همبستگی ملی به‌عنوان هدف نهایی، از ضرورت‌های انکارناپذیر آن است. همبستگی ملی به معنای فراهم کردن زمینه‌های ساختاری لازم برای احساس وحدت منافع و مسوولیت‌های جمعی مردمی است که برخوردار از تباری واحد، خاطرات مشترک، عناصر فرهنگی مشترک و پیوند با یک سرزمین تاریخی هستند (اسمیت، ۱۳۷۳: ۱۸۸). تفکر قالبی اغلب با مکانیسم روان‌شناختی جابه‌جایی، پیوند نزدیک دارد. در جابه‌جایی، احساس دشمنی یا خشم علیه موضوعاتی هدایت می‌شود که منشأ حقیقی آن اضطراب نیست (گیدنز، ۱۳۸۸: ۴۰۱). برخی جامعه‌شناسان بر این باورند که مدارس و محیط‌های آموزشی نیز در شکل‌دهی به تصورات قالبی کمک می‌کنند (بیرو، ۱۳۸۸: ۱۰۱). تصورات قالبی در معنای متعارف به مجموعه‌ای از آراء، باورها و تصورات اشاره دارد که از تاریخ به ارث برده‌ایم (شیرت، ۱۳۸۷: ۱۳۱).

ریشه‌ها و عوامل تصورات قالبی

۱- عوامل شناختی: یعنی تصورات قالبی به معنای نسبت دادن خصوصیات یکسان به همه افراد یک گروه است بدون این‌که تفاوت‌های واقعی میان اعضای آن گروه در نظر گرفته شود (ارونسون، ۱۳۸۵: ۳۲۵). ۲- عواطف: احساسات و عواطف مبتنی بر تصورات قالبی غالباً بر داورهای اجتماعی ما درباره‌ی دیگران تأثیر می‌گذارند. ۳- طبقه‌بندی اجتماعی: تقسیم جهان به دو مقوله «ما» و «آنان» از لحاظ نژاد، قومیت، مذهب، جنس و غیره که منجر به ایجاد باورها و احساسات خوب درباره «ما» و احساسات منفی درباره گروه بیگانه یعنی «آنان» می‌شود (آذربایجانی، ۱۳۸۹: ۱۷۳). ۴- تجانس برون‌گروهی و

درون‌گروهی: افرادی که پیش‌داوری شدیدی نسبت به برخی گروه‌های اجتماعی دارند (ربانی، ۱۳۸۶: ۱۶۲).

عوامل اجتماعی مؤثر بر تصورات قالبی

۱- پایگاه اقتصادی - اجتماعی: برتری‌های اقتصادی و اجتماعی همواره صاحبان قدرت و سرمایه را به‌سوی پیش‌داوری سوق می‌دهد (سیدانیوس و پرتو، ۱۹۹۹: ۱۴).

۲- رقابت: رقابت میان گروه‌های اجتماعی درباره کالاها و فرصت‌های ارزشمند باعث پیش‌داوری گروه‌ها نسبت به یکدیگر شده و مادامی که چنین رقابتی ادامه داشته باشد، پیش‌داوری منفی گروه‌ها نسبت به یکدیگر ادامه خواهد داشت (آذربایجانی، ۱۳۸۹: ۲۷۰).

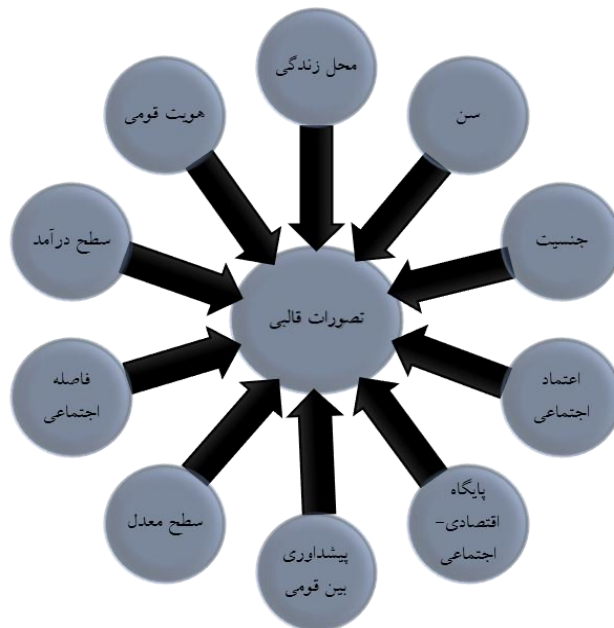
۳- سپر بلا کردن: یعنی کسی (گروهی) را پیدا کرد تا بتوان تقصیر همه بدبختی‌ها و بلاها را به گردن او انداخت (کلاین‌برگ، ۱۳۸۷: ۵۷۰). ۴- منافع اقتصادی: بنابراین نظریه و با در نظر گرفتن محدودیت منابع، گروه مسلط ممکن است بکوشد تا یک گروه اقلیت و ضعیف را خفیف کند تا بتواند به کسب مزایای مادی نائل آید (ارونسون، ۱۳۸۵: ۳۴۵).

۵- هویت اجتماعی: هویت به دو سطح فردی و اجتماعی تقسیم می‌شود. هویت اجتماعی، هویت گروهی است که یک جمع را از دیگران جدا می‌سازد و زمینه‌ساز خصیصه ما هست. این هویت سه ویژگی عنصر شناختی، ارزشی و احساسی دارد (حاجیانی، ۱۳۸۹: ۱۲). نظریه هویت اجتماعی معتقد است افراد به خاطر گروهی که به آن تعلق دارند، زندگی می‌کنند و کشته می‌شوند. در واقع حس تعلق به ما خودپنداری را تقویت می‌کند و انگیزه‌ای مهیا می‌کند تا رفتارهای پیشداورانه در برابر گروه‌های غیرخودی شکل بگیرد (مایرز، ۲۰۰۵: ۳۱). ۶- شخصیت اقتدارطلب: برخی اشخاص به علت نوع شخصیت آمادگی و تمایل بیشتری به پیش‌داوری دارند که آن را شخصیت‌های استبدادی می‌نامند که اساساً این مشخصات را دارند: در اعتقادهای خود خشک و متحجرند، پایبند ارزش‌های سنتی هستند، نسبت به ضعف و ناتوانی چه در خود و چه در دیگران بردباری ندارند، بسیار کیفر دهنده و مجازات کننده‌اند، سوءظن دارند و برای صاحبان قدرت احترام فراوانی قائل‌اند (کلاین‌برگ، ۱۳۸۷: ۵۸۰). ۷-

نژادپرستی: نژادپرستی یعنی تعصب و پیش‌داوری مبتنی بر تمایزهای جسمانی که از نظر اجتماعی اهمیت دارند. نژادپرست کسی است که معتقد است برخی از افراد به دلیل تفاوت‌های نژادی برتر یا پست‌تر از دیگران هستند. ۸- تعصب جنسی: تعصب جنسی

از روی پیش‌داوری و رفتار تبعیض‌آمیز نسبت به یک شخص براساس تعلق او به یکی از دو جنس شناخته می‌شود (ربانی، ۱۳۸۶: ۱۶۰). ۹- قوم‌مداری: عبارت است از پیش‌داوری و بدگمانی به غیرخودی‌ها همراه با گرایش به ارزیابی دیگران براساس فرهنگ خویش (گیدنز، ۱۳۸۶: ۳۶۹). در نتیجه کارکرد هویتی تصورات قالبی عبارت از ترسیم هویت جمعی و احساس تجانس درون‌گروهی و تمایز برون‌گروهی، ارزیابی سلسله‌مراتب اجتماعی، ساده‌سازی فرایند شناختی، پذیرش ناآگاهانه و تسهیل ارزیابی اجتماعی، سوگیری به نفع گروه خودی و ایجاد مخاطرات هویتی در جامعه است (نظری و نظری مجد، ۱۳۹۲: ۸۳-۸۵). براساس مفاهیم مطرح‌شده در پیشینه تجربی تحقیق و چارچوب نظری مدل مفهومی پژوهش حاضر به شکل زیر ترسیم می‌شود:

نمودار (۱): مدل مفهومی تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

- بین سن و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین سطح درآمد و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین هویت قومی و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

بین سطح معدل و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بین جنسیت و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بین محل زندگی و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بین فاصله اجتماعی و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بین اعتماد اجتماعی و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بین پیش‌داوری بین قومی و گرایش به تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

روش‌شناسی

داده‌هایی که این مقاله براساس آن تنظیم شده است، به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه است. واحد مطالعه فرد و واحد تحلیل دانشجویان علوم پزشکی تبریز است. تحقیق حاضر از حیث هدف، کاربردی و از حیث نحوه گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی و از شاخه مطالعات میدانی به شمار می‌رود. روش انجام تحقیق به صورت پیمایشی بوده که از مهم‌ترین نتایج آن، قابلیت تعمیم بودن آن است. جامعه آماری تحقیق، دانشجویان علوم پزشکی تبریز، برابر با ۳۴۰۰ نفر بوده است. از این تعداد، از طریق فرمول کوکران ۳۶۸ نفر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شده‌اند.

تعاریف نظری و عملی

تصورات قالبی: تعمیم‌های خاصی هستند که افراد به آن‌ها می‌رسند و همچون منبع انتظاراتی‌اند که به ما می‌گویند یک گروه در کل چه ویژگی‌هایی دارند و نیز اعضای منفرد آن گروه احتمالاً چه ویژگی‌هایی دارند (گودیکانست، ۱۳۹۰: ۱۱۲). به‌زعم آلپورت، تصورات قالبی، فقدان همدلی متحدانه گروه‌ها علیه دیگر افراد است (اوپرایو و فیسک، ۲۰۰۳: ۱). تصورات قالبی، تصویر ذهنی یا باوری اغراق‌شده است که فرض می‌کند هر باوری که درباره یک گروه وجود دارد برای تمامی اعضای آن گروه صادق است (مایرز، ۲۰۰۵: ۲۱). این متغیر با شاخص‌های داشتن هوش بالا نسبت به اقوام دیگر، خودپسند بودن، مهربان بودن، منطقی بودن، جاه‌طلبی، حيله‌گری، باور داشتن به جوک‌های عامیانه و ترسو تلقی کردن قوم، در قالب طیف لیکرت سنجیده شده است.

هویت قومی: هویت قومی یک ساختار چندبعدی و پویاست که به هویت شخصی یا احساس خود به‌عنوان عضو یک گروه قومی برمی‌گردد. اصطلاح هویت قومی، در

مجموع ناشی از شکل‌گیری قومیت و گروه قومی است که در آن اعضای گروه قومی به عضویت‌شان در گروه قومی آگاه و به تفاوت و تمایز خود با دیگران معتقد باشند (حاجیان، ۱۳۹۰: ۴۱۲). اشتراک زبانی، مجموعه‌ای از عادت‌ها و نمادها، نوعی سبک زندگی، مجموعه‌ای از آداب و رسوم، نوعی شکل ظاهری و از این قبیل برای ما فراهم می‌آورد و می‌تواند در جنبه‌های مختلف زندگی نفوذ کند (گودیکانست، ۱۳۹۰: ۷۹). این مقیاس به شاخص‌های اظهار علاقه نسبت به تولد دوباره در قوم خود، علاقه به عضو گروه قومی دیگری بودن، خود را عضو قومی تلقی کردن، علاقه به موسیقی محلی، توجه به زبان مادری و توجه به زبان محلی برای تربیت کودکان، می‌پردازد.

فاصله اجتماعی: فاصله اجتماعی به‌زعم زیمل، نتیجه احساس یا دید گروه یا جامعه‌پذیری است که نسبت به فرد بیگانه دارند (زیبر، ۱۳۸۵: ۵۳). فاصله اجتماعی برای اندازه‌گیری تمایل افراد به مشارکت در موقعیت‌های اجتماعی نیز به‌کار می‌رود. این مقیاس با شاخص‌هایی چون داشتن تفاوت فرهنگی زیادی با افرادی غیر هم قومی، دشوار بودن رفتار صمیمانه با افرادی غیر هم قومی، فقدان رابطه عاطفی با غیر هم‌زبان و هم قوم، حفظ و رعایت فاصله خود با دوستان غیر هم قومی، الویت به ازدواج با هم قومی و هم‌زبانی سنجیده می‌شود.

پایگاه اقتصادی - اجتماعی: پایگاه اجتماعی - اقتصادی، پایگاهی است که فرد در میان یک گروه دارد. یا به مرتبه اجتماعی - اقتصادی یک گروه در مقایسه با گروه‌های دیگر گفته می‌شود. به بیان دیگر، موقعیتی که یک فرد یا خانواده با ارجاع به استانداردهای میانگین رایج درباره ویژگی‌های فرهنگی، درآمد مؤثر، دارایی‌های مادی و مشارکت در فعالیت‌های گروهی - اجتماعی به دست می‌آورد (کوئن، ۱۳۸۹: ۲۴۰). تعریف پایگاه اجتماعی - اقتصادی از دیدگاه وبر: مؤلفه‌هایی وجود دارد که از طریق بررسی و ادغام آن‌ها باهم می‌توان به متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی یک خانواده یا فرد در اجتماع دست یافت. در این تحقیق مؤلفه‌ی سطح تحصیلات فرد و والدین، درآمد، میزان مصرف و مسافرت و هزینه‌های ماهانه سنجیده شده است.

اعتماد اجتماعی: اعتماد در واقع نگرش مثبت به فرد دیگری است و مبین وضعیت ارزیابی ما از آن‌هاست. اعتماد اجتماعی مفهومی است که در فرایند روابط اجتماعی بین افراد و گروه‌های اجتماع باهم دیگر تبلور می‌یابد (گیدنز، ۱۳۸۸: ۱۲). اعتماد اجتماعی عبارت از حسن ظن و کاهش انتظارات منفی است که با شاخصه‌هایی چون صداقت،

دگر خواهی، یکرنگی، وفای به عهد، انصاف، اعتماد به هم قومی، سپردن امانت، گفتن اسرار شخصی، سپردن مسوولیت سنجیده می‌شود.

پیش‌داوری بین قومی: به معنای تمایل به در نظر گرفتن روش‌های فکری و رفتاری گروه خود به‌عنوان معیارهای عام است که دو وجه دارد: یکی تمایل فرد نسبت به برتر دانستن گروه خودی و دیگری تحقیر و طرد ارزش‌های گروه‌های دیگر (شارون، ۱۳۸۰: ۳۰). سنجیدن آن با شاخص‌هایی نظیر اعتقاد افراد به شایستگی، شجاع بودن، پرکار بودن، برتر بودن، داشتن بهترین رسم و رسوم، اصل و نسب قومی، پایبندی به قول و قرار خود، کلاهبرداری و تقلب، تملق و چاپلوسی، احساس مثبتی و اخلاق قومی انجام می‌شود.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش به دو قسمت توصیفی و استنباطی تقسیم شده است.

الف) یافته‌های توصیفی: نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که ۲۱۴ نفر (۵۸ درصد) پسر و ۱۵۴ نفر (۴۱ درصد) دختر، ۱۶۸ نفر (۴۵ درصد) متأهل و ۲۰۰ نفر (۵۵ درصد) مجرد، محل تولد ۱۹۱ نفر (۵۱ درصد) شهر و ۱۷۷ نفر (۴۹ درصد) روستا بوده‌اند. سنین ۱۸-۲۲ برابر با ۴۸ درصد، سنین ۲۳-۲۷ برابر با ۳۶ درصد و سنین ۲۷ به بالا برابر با ۱۶ درصد بوده‌اند. یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که ۴۹٪ دارای درآمد بالا، ۲۳٪ درآمد متوسط و ۲۸٪ درآمد پایین، فاصله اجتماعی ۵۱٪ زیاد، متوسط برابر با ۱۴٪ و ۳۵٪ کم، اعتماد اجتماعی در سطح زیاد برابر با ۳۸٪، در سطح متوسط برابر با ۳۱٪ و در سطح کم برابر با ۳۱٪؛ پایگاه اقتصادی - اجتماعی ۲۹٪ در سطح بالا، ۳۷٪ در سطح متوسط و ۳۴٪ در سطح پایین، و پیش‌داوری در سطح زیاد برابر با ۴۵٪ و در سطح متوسط برابر با ۲۳٪ و در سطح کم برابر با ۳۲٪ برآورد شده است.

ب) یافته‌های استنباطی

جدول ۱: نتایج آزمون اسپیرمن متغیرهای ترتیبی

نتیجه	معنای دوطرفه	ضریب همبستگی اسپیرمن	متغیر مستقل
قبول	۰/۰۰۰	۰/۴۵۱	هویت قومی
قبول	۰/۰۱۱	-۰/۲۱۱	اعتماد اجتماعی
قبول	۰/۰۰۰	۰/۶۴۳	فاصله اجتماعی
قبول	۰/۰۴۵	۰/۱۸۱	پیش‌داوری بین قومی

قبول	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۶	پایگاه اقتصادی - اجتماعی
رد	۰/۲۳۵	۰/۴۰۳	سطح درآمد
قبول	۰/۰۱۲	-۰/۳۱۶	سطح معدل
رد	۰/۳۴۵	۰/۲۲۴	سن

- نتایج نشان می‌دهد که بین هویت قومی و تصورات قالبی رابطه مستقیمی وجود دارد، مقدار ضریب همبستگی برابر با ۰/۴۵۱ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ است که کوچک‌تر از ۰/۰۱ می‌باشد. لذا می‌توان گفت که به احتمال ۹۹ درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر با کمتر از یک درصد خطا وجود رابطه بین دو تأیید می‌شود و با افزایش هویت قومی، تصورات قالبی نیز افزایش می‌یابد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین اعتماد اجتماعی و تصورات قالبی رابطه منفی و معکوسی وجود دارد، مقدار ضریب همبستگی ۰/۲۱۱ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۱۱ است که کوچک‌تر از ۰/۰۱ است. لذا می‌توان گفت که به احتمال ۹۹ درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به این معنی با کمتر از یک درصد خطا وجود رابطه بین دو تأیید می‌شود و با افزایش اعتماد اجتماعی، تصورات قالبی نیز کاهش می‌یابد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین فاصله اجتماعی و تصورات قالبی رابطه مستقیمی وجود دارد، مقدار ضریب همبستگی ۰/۶۴۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ است که کوچک‌تر از ۰/۰۱ است. از این روی می‌توان گفت که به احتمال ۹۹ درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به این معنی که با کمتر از یک درصد خطا وجود رابطه بین این دو تأیید می‌شود و با افزایش فاصله اجتماعی، تصورات قالبی نیز افزایش می‌یابد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین پیش‌داوری بین قومی و تصورات قالبی رابطه مستقیمی وجود دارد، مقدار ضریب همبستگی ۰/۱۸۱ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۴۵ است که کوچک‌تر از ۰/۰۱ است. لذا می‌توان گفت که به احتمال ۹۹ درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به این معنی که با کمتر از یک درصد خطا وجود رابطه بین این دو تأیید می‌شود و با افزایش پیش‌داوری بین قومی، تصورات قالبی نیز افزایش می‌یابد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و تصورات قالبی رابطه منفی و معکوسی وجود دارد، مقدار ضریب همبستگی -۰/۲۳۶ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ است که کوچک‌تر از ۰/۰۱ است. لذا می‌توان گفت که به احتمال ۹۹ درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر با کمتر از یک درصد

خطا وجود رابطه بین این دو تأیید می‌شود و با افزایش پایگاه اقتصادی - اجتماعی، تصورات قالبی نیز کاهش می‌یابد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین سطح درآمد و تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود ندارد، مقدار ضریب همبستگی $0/403$ و سطح معنی‌داری برابر با $0/235$ است که بزرگ‌تر $0/05$ و $0/01$ است. لذا می‌توان گفت که به احتمال 99 درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین سطح معدل و تصورات قالبی رابطه منفی و معکوسی وجود دارد، مقدار ضریب همبستگی $-0/316$ و سطح معنی‌داری برابر با $0/012$ است که کوچک‌تر از $0/01$ است. لذا می‌توان گفت که به احتمال 99 درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر با کمتر از یک درصد خطا وجود رابطه بین این دو تأیید می‌شود و با افزایش سطح معدل، تصورات قالبی نیز کاهش می‌یابد.

- نتایج نشان می‌دهد که بین سن و تصورات قالبی رابطه معنی‌داری وجود ندارد، مقدار ضریب همبستگی $0/224$ و سطح معنی‌داری برابر با $0/345$ است که بزرگ‌تر $0/05$ و $0/01$ است. لذا می‌توان گفت که به احتمال 99 درصد بین دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول ۲: آزمون سطح تفاوت معنی‌داری متغیر جنس و تصورات قالبی

متغیر جنس	میانگین	نوع آزمون	مقدار f	سطح معنی‌داری
مذکر	۱۶/۰۴	T مستقل	۴/۳۲۷	۰/۰۰۰
مؤنث	۱۲/۳۳			

- نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که بین جنسیت افراد و تصورات قالبی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جهت معنی‌داری تفاوت جنسیت و تصورات قالبی از آزمون T مستقل استفاده شد که مقدار f برابر با $4/327$ و سطح معنی محاسبه‌شده یا sig برابر $0/000$ که کوچک‌تر از $0/05$ است. لذا می‌توان گفت که تفاوت معنی‌داری بین جنسیت و تصورات قالبی وجود دارد. به این معنی که میانگین تصورات قالبی در بین جنس مذکر ($16/04$) بیشتر از جنس مؤنث ($12/33$) است.

جدول ۳: آزمون سطح تفاوت معنی‌داری متغیر محل زندگی و تصورات قالبی

متغیر محل زندگی	میانگین	نوع آزمون	مقدار f	سطح معنی‌داری
روستا	۱۱/۴۲	T مستقل	۲/۴۰۱	۰/۴۵۶
شهر	۱۳/۶۳			

- نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که بین محل زندگی و تصورات قالبی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. جهت معنی‌داری تفاوت محل زندگی و تصورات قالبی از آزمون T مستقل استفاده شد که مقدار f برابر با ۲/۴۰۱ و سطح معنی محاسبه شده یا sig برابر ۰/۴۵۶ با که بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. لذا می‌توان گفت که تفاوت معنی‌داری بین محل زندگی و تصورات قالبی وجود ندارد.

جدول ۴: نتیجه رگرسیون چندگانه عوامل مؤثر بر تصورات قالبی

میزان تأثیر	R = ۰/۴۶۷	R ² = ۰/۳۲۵	R ² Adjusted = ۰/۲۴۹
رگرسیون	Df = ۱۰	F = ۶/۴۷۸	Sig = ۰/۰۰۰

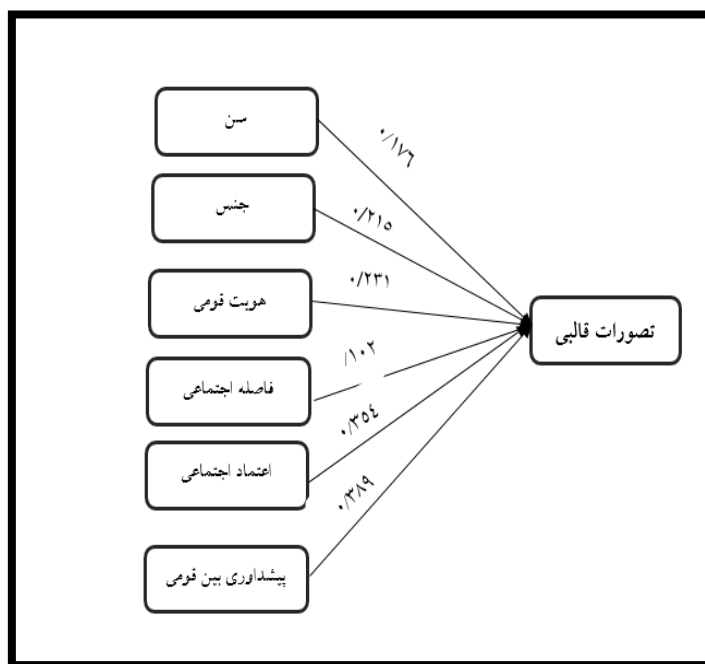
نتایج رگرسیون چندگانه جدول (۴) نشان می‌دهد که ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۲۴۹ است. به این معنی که مجموع متغیرهای مستقل معنی‌دار در مدل، توانستند ۰/۲۴۹ از تصورات قالبی را تبیین کرده و باقی را متغیرهایی تبیین کرده‌اند که در خارج از مدل هستند.

جدول ۵: نتایج ضرایب رگرسیون تک‌تک متغیرهای مستقل بر وابسته

متغیر مستقل	ضریب بتا	مقدار تی	سطح معنی‌داری
هویت قومی	۰/۲۳۱	۲/۳۴۵	۰/۰۱۲
اعتماد اجتماعی	۰/۳۵۴	-۲/۸۰۷	۰/۰۰۰
فاصله اجتماعی	۰/۱۰۲	-۱/۸۳۴	۰/۰۰۰
پیش‌داوری بین قومی	۰/۳۸۹	-۳/۲۴۷	۰/۰۴۵
پایگاه اقتصادی - اجتماعی	۰/۱۹۰	-۰/۵۰۸	۰/۶۷۹
سطح درآمد	۰/۲۰۸	۰/۱۹۲	۰/۳۲۱
سطح معدل	۰/۳۳۵	۰/۴۰۶	۰/۷۱۵
سن	۰/۱۷۶	-۲/۴۶۷	۰/۰۰۰
جنسیت	۰/۲۱۵	۲/۸۶۷	۰/۰۰۳
محل زندگی	۰/۱۱۳	۰/۳۰۶	۰/۷۰۳

نتایج حاصل از رگرسیون نشان می‌دهد که هویت قومی با ضریب بتای (۰/۲۳۱)، اعتماد اجتماعی (۰/۳۵۴)، پیش‌داوری بین قومی (۰/۳۸۹)، سن (۰/۱۷۶) جنسیت (۰/۲۱۵) تأثیر معناداری بر روی متغیر وابسته یعنی تصورات قالبی داشته‌اند.

نمودار ۲: مدل تجربی پژوهش

نتیجه‌گیری

تصورات قالبی اکثراً عادت‌های ذهنی است که افراد به‌وسیله آن دست به طبقه‌بندی و تشریح اشخاص یا گروه‌ها می‌زنند که خیلی در عمل ثابت نشده‌اند، و گاهی نیز با نگرش‌های خصمانه نسبت به گروه دیگر همراه است و گروه اول از آن برای نگرش‌های تحقیرآمیز نسبت به گروه دیگر استفاده می‌کند. بر این اساس عواملی نظیر سن و جنسیت با تصورات قالبی رابطه معنی‌دارند. هر چه سطح سنی در بین گروه‌ها افزایش یابد، به همان میزان از تصورات قالبی تنها کاسته می‌شود. سنین بالاتر معایب و پیامدهای منفی تصورات قالبی را بیشتر درک کرده و از طرفی با افزایش شناخت و آگاهی اجتماعی، زمینه کاهش تصورات قالبی را فراهم می‌کنند. جنسیت نیز به سهم خود در تصورات قالبی اثرگذار این است. هویت قومی نیز بر عقاید قالبی تأثیر معنی‌داری می‌گذارد. نقش ادراکات و تصورات متقابل گروه‌های مختلف از یکدیگر، یکی از عوامل تعیین‌کننده در تقویت یا تضعیف مبانی هویت جمعی است. تفکرات

قالبی در مناسبات بین افراد، طوایف و گروه‌ها نقش بسیار مؤثری ایفا می‌کند که نشان‌دهنده‌ی آن است که دانشجویان نیز قربانی کلیشه‌های برآمده از تصورات قالبی نسبت به یکدیگر هستند. اعتماد اجتماعی حاکی از شدت روابط اجتماعی افراد و شناخت نسبت مناسب و کامل گروه‌های اجتماعی از یکدیگر است. اعتماد به‌عنوان یکی از سرمایه‌های قوی، در افزایش همیاری و همکاری نقش مهمی ایفا می‌کند. وقتی گروه‌ها اعتماد چندانی به یکدیگر ندارند، زمینه شکل‌گیری عقاید قالبی و داشتن پیش‌فرض‌های نسبتاً نادرست و ناآزموده تعمیم می‌یابد. فاصله اجتماعی نیز با تصورات قالبی رابطه معنی‌دار داشته است. فاصله بین گروه‌ها تابعی از میزان تفسیرهای ذهنی برحسب ادراک تجربی جزئی است. گروه‌ها و اقوام برحسب تفاوت‌های فرهنگی و برحسب حافظه تاریخی از اقوام، نسبت به یکدیگر باورهایی دارند که تنها در رفتار، طرز تفکر و برقراری ارتباط اجتماعی با دیگران به کار می‌بندند، در نتیجه افزایش فاصله اجتماعی بین گروه‌ها، منجر به شکل‌گیری عقاید و تصورات قالبی می‌شود. پیش‌داوری بین قومی نیز با تصورات قالبی رابطه معنی‌داری داشته است. به این معنی پیش‌داوری بین قومی، قضاوت زود هنگام، پندار و احساسی ویژه نسبت به گروه‌های دیگر است که معمولاً قبل از بررسی اطلاعات لازم پدید می‌آید و بر شواهد ناکافی، یا خیالی مبتنی است. هم‌چنین افراد با پیش‌داوری نسبت به اعضای آن گروه احساس منفی دارند. احساسات و عواطف از خصوصیات مربوط به موضوع نگرش است. با توجه به نتایج پژوهش، راهکارهایی برای کاهش تصورات قالبی به شرح ذیل ارائه می‌شود: تقویت روابط همدلانه بین گروه‌ها از طریق مشارکت اجتماعی، افزایش نقش رسانه در تقویت همگرایی، ترویج فرهنگ تعامل و تساهل در زمینه ازدواج بین گروهی و برون‌گروهی، کاهش دیدگاه‌های قالبی نظیر جوک‌های عامیانه و خصیصه‌های منفی دیگر از طریق فرهنگ‌سازی و غنی‌سازی ادبیات جامعه و افزایش و پررنگ‌تر کردن خصیصه‌های مثبت گروه‌ها نسبت به هم، اجتناب از بومی‌سازی دانشگاه‌ها جهت افزایش تعامل فرهنگی و کاهش تعارضات اجتماعی.

منابع

- آبرکرامبی، نیکلاس (۱۳۸۵): *فرهنگ جامعه‌شناسی*، ترجمه حسن پویان، تهران: چاپخش.
- آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۹): *روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی*، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- ارونسون، الیوت (۱۳۸۵): *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه حسین شکرشکن، تهران: رشد.
- اسماعیلی، علی (۱۳۸۸): *روان‌شناسی اجتماعی*، تهران: شلاک.
- اسمیت، آنتونی (۱۳۷۷): «منابع قومی ناسیونالیسم»، دفتر ترجمه، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، پیش شماره اول، بهار.
- اسولیان، تام (۱۳۹۰): *مفاهیم کلیدی ارتباطات*، ترجمه سید حسین رئیس‌زاده، تهران: فصل نو.
- بدار، لوک (۱۳۸۸): *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه حمزه گنجی، تهران: ساوالان.
- بیرو، آلن (۱۳۸۸): *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: سمت.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۹): *کنکاشی درباره هویت ایرانی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- ----- (۱۳۹۰): *جامعه‌شناسی هویت ایرانی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- ربانی، رسول (۱۳۸۶): *روان‌شناسی اجتماعی دیدگاه‌ها و نظریه‌ها*، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- زیبرا، مارتین (۱۳۸۵): *نظریه‌های جامعه‌شناسی پردازندگان اجتماعی*، ترجمه سیدحسین حسینی، تهران: انتشارات آن.
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۷): *روان‌شناسی اجتماعی*، تهران: آوای نور.
- شارون، جوئل (۱۳۸۰): *ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- شیرت، ایون (۱۳۸۷): *فلسفه علوم اجتماعی قاره‌ای*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نی.
- عضدانلو، حمید (۱۳۹۰): *آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی*، تهران: نی.
- کاتم، مارتا (۱۳۸۶): *مقدمه‌ای بر روان‌شناسی سیاسی*، ترجمه سید کمال خرازی و جواد علاقبندراد، تهران: نشر جهاد دانشگاهی.
- کلاین‌برگ، اتو (۱۳۸۷): *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه محمدعلی کاردان، تهران: اندیشه.
- کوهن، بروس (۱۳۸۹): *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل، تهران: سمت.
- گودیکانست، ویلیام بی. (۱۳۹۰): *پیوندها تفاوت‌ها: راهنمای ارتباط کارآمد بین گروهی*، ترجمه علی کریمی (مله) و مسعود هاشمی، تهران: مؤسسه مطالعات ملی، تمدن ایران.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶): *جامعه‌شناسی*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نی.
- ----- (۱۳۸۸): *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهری صبوری، تهران: نی.
- مهرآرا، علی (۱۳۸۳): *زمینه روان‌شناسی اجتماعی*، تهران: مهرداد.
- نظری، علی‌اشرف؛ نظری‌مجد، محسن (۱۳۹۲): «کارکردهای هویتی پیش‌داوری و تصورات قالبی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه تهران)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۴، ش ۴، صص ۷۵-۹۴.
- Allport, G. W. and Ross, J. M. (1967); *Personal religious orientation and prejudice*. Journal of Personality and Social Sciences, 5, 432-443.
- Allport, Gordon. (1954); *W. The Nature of Prejudice*, Cambridge, Mass.: Addison-Wesley Publishing Co. Inc P 9.
- Bodenhausen, G. V. & Peery, D. (2009); *Social categorization and stereotyping*.
- Boldane, Ilze. (2003); *Latvian's Ethnic Stereotypes Regarding Ethnic and Cultural Minorities of Latvia*. Trans by Natalia Shorohora, Pro Ethnologia. 71: 791-308.
- *components*. Journal of Personality and Social Psychology, 56, 518.
- Cox, William T. L. Abramson, Lyn Y. Devine, Patricia G. Hollon, Steven D. (2012); "Stereotypes, Prejudice, and Depression: The Integrated Perspective", *Perspectives on Psychological Science* 7 (5): 427-449. doi:10.1177/1745691612455204.

- Denmark, Florence L. (2010); "Prejudice and Discrimination", In Weiner, Irving B. Craighead, W. Edward. *The Corsini Encyclopedia of Psychology*, Volume Three (4th ed). Hoboken, N.J. John Wiley. P 1277.
- Dovidio, J. R. Brigham, J. C. Johnson, B. T. and Gaertner, S. L. (1996); *Stereotyping, prejudice, and discrimination: Another look*. In N. Macrea, M. Hewstone, and C. Stangor(eds.), *Stereotypes and stereotyping*. New.
- Esses, V. M. Jackson, L.M. and Armstrong, T. L. (1998); *Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict*. *Journal of Social Issues*. 54.699724
- Fischer, Mark. (1983); *CATHOLIC HERMENEUTICS: THE THEOLOGY OF TRADITION AND THE PHILOSOPHY OF GADAMER*, Berkeley, California. PP 16-17.
- Fiske, Susan T. (1998); "Stereotyping, Prejudice, and Discrimination", In Gilbert, Daniel T. Fiske, Susan T. Lindzey, Gardner. *The Handbook of Social Psychology*. Volume Two (4th ed). Boston, Mass.: McGraw-Hill, PP 357, ISBN 978-0-19-521376-8.
- Fiske, Susan T. Cuddy, Amy J. C. Glick, Peter; Xu, Jun (2002); "A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition", *Journal of Personality and Social Psychology* (American Psychological Association) 82 (6): 878–902. doi:10.1037/0022-3514.82.6.878. PMID 12051578.
- Haslam, S. A. Turner, J. C. Oakes, P. J. Reynolds, K. J. & Doosje, B. (2002); *From personal pictures in the head to collective tools in the word: how shared stereotypes allow groups to represent and change social reality*. In C.
- Judd, Charles M. Park, Bernadette (1993); "Definition and assessment of accuracy in social stereotypes", *Psychological Review* 100 (1): 109–128. doi:10.1037/0033-295X.100.1.109.
- Khan, S. S. & Liu, J. H. (2008); "Intergroup attributions and ethnocentrism in the Indian Subcontinent: The ultimate attribution error revisited ". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39, 16–36.
- McGarty, Craig; Yzerbyt, Vincent Y. Spears, Russel. (2002); "Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation", *Stereotypes as explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups*, *Cambridge: Cambridge University Press*. PP 1–15. ISBN 978-0-521-80047-1.
- Myers, D. G. (2005); *Social Psychology*. Boston: MC Graw Hill companies, P 13.1.
- Nelson, Todd D. (2009); *The unbearable accuracy of stereotypes in Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. Psychology Press.
- Operario, Don; Fiske, Susan T. (2003); "Stereotypes: Content, Structures, Processes, and Context", In Brown, Rupert; Gaertner, Samuel L. Blackwell *Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes*, Malden, MA: Blackwell, PP 22–44.
- Rutland, Adam. (2009); Children: *Stereotypes and Prejudice. Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*. London: Sage, available at: www.sparknotes.com
- Sidanius, J. & Pratto, F. (1999); *Social Dominance: An Inter group theory of social hierarchy and oppression*. NewYork: Cambridge University Press.
- Tajfel, Henri. (1981); "Social stereotypes and social groups", In Turner, John C. Giles, Howard. *Intergroup behaviour*. *Oxford: Blackwell*, PP 144–167.
- Turner, J.C. (1985); *Social Categorization and the Self-Concept: A Social Cognitive Theory of Group Behavior*. In Lawler, E. J. ed. *Advances in Group Processes: Theory and Research*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Wojnar, Liz. (2008); *Students face US stereotypes abroad*, *The Wesleyan Argus*, Wesleyan University, October 21.
- York: *Guilford*.